

Et prob. Min.; quia quomodo posset mens assentiri vero, cujus contrarium errorem habet, nisi prius expellat illum habitum? At hujusmodi habitum nequit mens statim expellere uno præmissarum assensu.

Resp. neg. Minor. Quia error ille per evidentiam præmissarum vinceretur, ac deponeretur.

Objic. 9.º S. Thomas videtur nobis adversari. Nan sic scribit: *Voluntas movet intellectum, quantum ad exercitium actus; quia et ipsum verum, quod est perfectio intellectus, continetur sub universali bono, ut quoddam bonum particulare* (1).

Itemque: *Quantum ad exercitium actus... actus rationis semper imperari potest* (2).

Resp. nego assertum. Neque S. Thomas vult voluntatem semper et quomodolibet posse imperare assensum, et movere quoad exercitium: sed aut solum in probabilibus, aut in evidentibus, solum indirecte.

Res patet ex ipsis objectis locis aliisque, quæ inter probationes laudavimus.

DISPUTATIO TERTIA.

DE CRITERIO VERITATIS.

Ratio, qua generatim sceptici ad suam dubitationem universalem adstruendam utuntur, est hæc, quia videlicet nullum suppetit homini satis fidum criterium, ut verum a falso secernat. Atque hæc causa fuit, cur Philosophi recentiores sollicitè questionem hanc pertractatam voluerint, ut nempe solidum objicerent propugnaculum contra grassantes errores cujuscumque generis scepticorum. Quamquam enim admittenda prorsus sit veritatis ac certitudinis existentia, veracitasque facultatum nostrarum; quoniam per has ipsas facultates sæpe non pauca absurda mentes hominum pervaserunt et scientiarum splendorem commaculant; operæ pre-

(1) 1. 2. q. 9, a. 1 ad 3.

(2) 1. 2. q. 17, a. 6.

tium est de criteriis agere, per quæ possimus verum a falso discernere. Cæterum quæstio hæc de criterio potissimum spectat ad certitudinem reflexam seu philosophicam.

CAPUT I.

DE NOTIONE

ET EXISTENTIA CRITERII.

82. *Criterion* vox græca est, quæ, si etymon attendas, a κρινω judico derivata, generatim significat quidquid ad iudicium spectat, a Philosophis autem adhibetur ad exprimenda principia, quibus homo regitur in veritatis assecutione, ut verum a falso secernat, et sic in sua certitudine obfirmetur. Sed verum a falso secernere non possumus, nec certum assensum vel iudicium obtinere, nisi ex concursu physico ipsius intellectus, et objectivo motivi; siquidem, licet intellectus est revera, qui assensum efficit, et iudicat, non tamen certo iudicat, nisi quia perspicit motivum aliquod, in eoque detegit indicium quoddam, et quasi sigillum veritatis. Hinc divisio enata est in criterium *a quo*, *per quod*, et *secundum quod* (1). Criterium *a quo* est ipse iudex vel homo iudicans; criterium *per quod* est intellectus, per quem tamquam per instrumentum elicit actum iudicii: et criterium *secundum quod* est norma illa objectiva, quam Tullius vocavit *propriam veri ac certi notam*, et *regulam veri ac falsi* (2), atque *insigne veri* (3) quaque mens ad firmum assensum inducitur, et secunda redditur de veritatis possessione.

Verum quoniam de intellectu seu criterio *per quod* satis, quantum spectat ad Logicam, inferius dicitur, cum veracitatem facultatum nostrarum tuebimur; restat nobis nunc declarandum ac stabiliendum criterium, *secundum quod* fertur iudicium, seu illud, quod homo in iudicando respicit tamquam regulam et insigne veritatis.

(1) Eandem hanc criterii divisionem jam diu proposuisse dicitur Sextus Empiricus (Lib. 2 Hypotypos. 4).

(2) *Academ. quæst.* lib. 4 (al. 2) n. XI, 33.

(3) *Ibid.* n. XI, 36.

Quid criterium generatim:

quotuplex.

De quo criterio agendum.

Quid criterium
secundum quod.

Est ergo criterium nota veritatis, seu norma et indicium, quo veritatem a falsitate discernimus: quare non merum motivum assensum importat, sed motivum impressam in se gerens notam et characterem veritatis. Duoque sunt ejus munia, quorum alterum ex altero sequitur: primum, ut sit tessera quedam et signaculum ad cognoscendas quasi de facie cognitiones veras, ac deinde ut gignat in mente firmum assensum. Est enim aliquid quod in quacunque cognitione mens nostra deprehendat, illico certa securaque redditur de illius veritate.

Proprietates
criterii.

Ex quo facile concludes, criterii proprietates. Debet enim esse primo *immutabile*, sicut ipsa veritas; ac deinde *infallibile*, neque enim criterium veritatis esse potest, id quod sive ad verum sive ad falsum indifferenter se habet, sed debet esse nota propria veri.

Criterium
internum et
externum:
proximum
et remotum.

Divisiones criterii *secundum quod* plures distingui possunt: aliud enim est *internum*, aliud *externum*; aliud *partiale*, aliud *generale*; aliud *proximum*, aliud *supremum* seu *remotum*. Internum criterium est illud, quod vel in ipso objecto, vel intra ipsum subjectum inest; externum repetitur ex aliorum circa objectum testimonio. Partiale respicit unum ordinem cognitionis, generale autem omnes humanas cognitiones. Proximum est illud, ultra quod datur adhuc alia norma veritatis motivumque certitudinis, a quo prius illud dependeat; et supremum, quod non habet aliud superius, a quo dependeat.

83. PROPOSITIO 1.^a Admittendum est necessario aliquid veritatis criterium.

Ex sententia
criterii
vindictatur.

Propositio evidens est ex iis, quæ contra scepticismum disputavimus. Itaque breviter

Probatur 1.º *A posteriori*. Revera intellectus noster non omnibus temere assentitur, sed alia constanter amplectitur tamquam vera, alia tamquam falsa respuit, vera proinde a falsis secernit. Atqui nequeunt duo diversa discerni, nisi adsit in promptu aliqua nota vel indicium, quo invicem discernimur. Ergo...

Prob. 2.º Si nullum adest criterium, logice vitari nequit scepticismus. Atqui scepticismus et physice et metaphysice absurdum ostendimus. Ergo...

Certe si datur aliqua certitudo, debet quoque dari motivum firmum, in quo illa fulciatur.

84. PROPOSITIO 2.^a Admittendum quoque est aliquod internum veritatis criterium.

Ratio est in promptu, quia ipsum criterium externum supponit necessario usum interni alicujus criterii, siquidem ut aliquid ob aliorum auctoritatem certo teneamus, necesse est, præter alia multa, scire alios homines esse, illosque loqui, ac fidem mereri. Atqui hæc ex auctoritate sola cognosci nequeunt. Ergo admittendum necessario est criterium aliquid internum.

Verum hæc perspicua sunt. Illud jam quaerere oportet, in quonam reponendum sit criterium: quam quæstionem ita tractabimus, ut prius falsa criteria refellamus, deinde verum stabiliamus.

CAPUT II.

FALSA CRITERIA

REFUTANTUR.

Errores omnes in assignando criterio ad tres classes revocantur. Alii enim normam veritatis, ac motivum ultimum reflexæ certitudinis statuunt in ipso subjecto, alii in objecto, alii in sola auctoritate.

ARTICULUS I.

Refutantur falsa criteria subjectiva.

85. Primus occurrit ordine temporis Protagoras (1), qui docuit omnium rerum mensuram esse hominem, criteriumque omnis veritatis, *quasi esse rei sequatur apprehensionem in-*

Protagora
criterium.

(1) Fuit Abderensis, circa ann. 450 ante Christum natum. Vide *Introduction.*, n. 17.

tellectus et sensus (1): illud quippe existit, quod homini videtur, illud vero non existit, quod homini non videtur (2). Cum hac opinione non exiguam gerit affinitatem doctrina Kantii, Fichtii, aliorumque Rationalistarum Germanorum, de quibus suo in loco agendum nobis est (3).

Recentioribus temporibus duae extiterunt satis notae scholae, subjectivum criterium sectantes, altera *sensus communis*, altera *sentimentalis*. Primum enim Thomas Reid, natione scotus (4), ut Humii scepticismum profligaret, docuit inesse animae nostrae facultatem quamdam *inspirationis* ac *suggestionis*, independentem ab omni humana institutione, quae *cogit* nos admittere quaedam principia indemonstrabilia, quibus nemo refragari valeat, et si refragaretur, merito *videretur* ab omnibus (5). Etenim revera mens sentit se ad nonnulla iudicia, statim ac apprehenduntur termini, pronuntianda determinari, caece tamen, et quin horum inter se connexionem aut repugnantiam videat (6).

Ejusmodi facultas *inspirationis* vel *suggestionis*, vocatur etiam ab ipsius patronis *sensus communis*, *facultas intuitionis*, et *instinctus naturae*. Instinctus autem hic caecus, inspiratio vel suggestio naturae habenda est tamquam lex ac norma suprema omnis certitudinis, cum per eam enuntientur caeca necessitate iudicia quaedam prima atque indemonstrabilia, super quae deinde surgit integra fabrica cognitionum, humanarum. Haec porro iudicia vocantur *axiomata*, *prima principia*, *principia sensus communis*, *communes notiones*, *veritates per se evidentes* (7), quas amplectitur humana mens per *fidem* quamdam *primitivam* (8).

(1) S. Thom., *Metaphys.*, lib. 11, lect. 5.

(2) Sextus Empiricus, *Hypot.*, c. 32 apud. Illum. Gonzalez. Cfr. Tennemann (t. 1, paragr. 110).

(3) Vide *Introduction.*, n. 110 et 111.

(4) Vide *Introduction.* n. 104.

(5) Tennemann. t. 2, paragr. 371; Poli *Supplement. al Manuale della Storia della Filos. di Guglielmo Tennemann.*, paragr. 49; Balmes, *Filosofia fundament.*, lib. 1, cap. 32, n. 324.

(6) Cfr. Balmes, *Op. cit.* lib. 1, cap. 15, n. 155 seqq. et cap. 32.

(7) Vide Poli in suo Supplemento nup. cit. paragr. 49, ubi varia reperies horum iudiciorum exempla.

(8) Cfr. Illum. Gonzalez, *Historia tom.* 3, paragr. 79.

Criterium
sensus commu-
nis et affectionis.
Thomas Reid
cum schola
Scotica.

Inter sensus communis patronos nobilissimi omnium sunt praeter Thomam Reid, Jacobus Beattie (1), Jacobus Oswald (2), Thomas Brown (3), Dugald Stewart (4), et Theodoros Jouffroy (5).

Fridericus Henricus Jacobi parum fidens rationi humanae, quam saepe turpissimos in errores prolapsam videbat, existimavit admittendam esse internam quamdam animi affectionem ac *sensum* (*sentimiento*), qui instar basis et fundamenti cognitionis omnis habeatur. Atque ita demum auctor fuit *Scholae sentimentalis*. Si *Sentimentalistas* audiamus, innatus hic affectus praet operationibus intellectus, quem impellit imperio suo ad agnoscendum Deum, providentiam, libertatem, moralitatem, et reliquas veritates, sensilem perceptionem transcendentem. Unde ratio dein his assertiens veritatibus, *fidem* quamdam exercet spontaneam atque irresistibilem *illius affectionis* inspirationibus. Quamobrem omnis persuasio

Jacobi et
schola
sentimentalis.

(1) Jacobus Beattie *Essays on the nature and immutability of truth in opposition to sophistry and skepticism.*

(2) Jacobus Oswald, *Appeal to common sense in behalf of Religion.*

(3) Thomas Brown, *Lectures on the Philosophy of human mind.*

(4) Dugald Stewart, *Elements of the Philosophy of the human mind.*

(5) Theodoros Jouffroy, *Curs de droit naturel. Melanges philosophiques; Histoire de la Philosophie*, progr. III de Scepticismo. In primo Opere t. 1, lect. 9 sic habet: *Le principe de toute certitude et de toute croyance est d'abord un acte de foi aveugle en la veracite naturelle de nos facultés.* Quam doctrinam in aliis quoque operibus repetit.

Non parum favet etiam Scoticae Scholae in amplectendo sensu communi Balmesius alicque recentiores. Clarissimus hic hispanus philosophus in relatis nuper locis huic *sensus communis* facultati tribuit in primis principia *immediate evidentia*, quae sunt prorsus necessaria ad vitam intellectualem alendam (*Fil. Fund.* lib. 1, cap. 32 n. 317); deinde iudicia *mediate evidentia* (Ibid. n. 318); tum iudicia et cognitiones necessarias ad ordinem moralem voluntatisque nostrae directionem (Ib. n. 319); praeterea iudicia, quae spectant ad objectivam realitatem sensationum (Ib. n. 320), inclinationem ad fidem auctoritatis habendam (Ib. 321); denique propensionem ad alia varia iudicia preferenda, quorum magnus est usus et utilitas in vita humana (Ib. n. 322-325) Cf. eundem Balmesium in eodem Opere lib. 1, cap. 15, n. 155 seqq.

certa rationis innitur prævio affectionis hujus instinctui, eumque supponit tamquam basim ac fundamentum suum unicum, viamque ad veritatem rationalem et scientificam assequendam (1).

Huic Scholæ sentimentalium accensendi sunt Fridericus Kœppen, Jacobus Salat, Hemsterhuis alique (2).

Denique Paschalis Gallupius (3) et alii criterium veritatis in conscientiæ testimonio reponunt. (4).

Confutatur
Protagoras.

86. PROPOSITIO 1.^a Absurda et prorsus sceptica est doctrina, quæ asserit humanum intellectum esse veritatis omnium regulam atque mensuram.

Probatur. (5) *Qui dicit hominem esse mensuram omnium, nihil aliud dicit quam hoc esse verum, quod videtur unicuique. Quo posito, sequitur, quod idem sit et non sit, et quod idem simul sit bonum et malum: et simile est in aliis oppositis. Eo quod multoties videtur hominibus aliquibus aliquid esse bonum, et aliis videtur contrarium; et ipsum videri est mensura rerum secundum opinionem Protagoræ, ut scilicet in tantum sit verum rem esse, in quantum videtur.*

Hinc logice sequitur scepticismus, ut patet.

Confutatur
Schola Scotica.

87. PROPOSITIO 2.^a Instinctus animi cæcus, quocumque tandem nomine appelletur, non potest esse criterium veritatis, multo minus unicum seu generale ac supremum certitudinis motivum.

Prima pars. *Instinctus cæcus nequit esse veritatis criterium.*
Prob. 1.º Nam vel cognoscitur veracitas hujus instinctus, vel

(1) Nihil ergo mirum, si Jacobi dicere solitus erat, se vi intellectus sui gentilem esse, vi autem affectionis ac sensus (sentimento) christianum fervidum atque addictissimum, Hemsterhuis autem dicitabat vel unum affectum animi ad res futuras ac perfectionem esse *une démonstration plus que géométrique de la nature de la Divinité*. (Apud Illum. Gonzalez, t. 3, paragr. 104).

(2) Vide Tennemann (t. 2, paragr. 406, 407) et Illum. Gonzalez, Historia de la Filos., tom. 3, paragr. 104 seu ultim.

(3) Gallupi, *Lex. di Log. e Metaf.*, lez. XXXVIII et alibi.

(4) Testimonium hujusmodi conscientiæ inferius declaratur; vide num. 98.

(5) S. Th. *Metaphysicor lib. 11, lect. 5.*

non cognoscitur. Si cognoscitur, jam desinit esse cæcus, jam enim objectum cognosceretur evidentia ipsi extrinseca, non secus ac solent quædam judicia certa proferri ex testimonio aliorum evidenter veraci. Si non cognoscitur, non potest esse veritatis criterium. Quis enim assumat pro duce ac norma veritatis indagandæ id, quod nescit an perducatur ad veritatem?

Prob. 2.º Videtur esse omnino contra naturam intellectus. Intellectus enim est facultas cognoscitiva. Ergo sicut oculus absque lumine videre non potest, sic nec intellectus judicare certo, quin motivum aliquod præfulgeat. Atqui cæcus instinctus caret omni objectiva ratione assensus. Ergo...

Prob. 3.º Id quod experientia quoque confirmat. Cur enim invincibili constantia principiis non adhæremus, donec termini cognoscantur eorumque identitas luce meridiana clarius perspiciatur? Cur conclusiones, cum per modum questionis nobis proponuntur, non prius amplectimur, quam evidens argumentum perceperimus? Cur ante omnem assensum prudentem querimus rationem objectivam, quæ mentem convincat; et nisi illam invenerimus, dubitamus aut opinamus?

Prob. 4.º Hinc est, quod cæci hujus instinctus patroni ultro largiuntur scepticis, quod ipsi volunt. Si enim fundamentum omnis certitudinis caret evidentia et ratione assensus, sequitur profecto nos invincibili quidem persuasionem cogi ad certa quædam admittenda, ejusmodi vero certitudinem rationalem minime esse, utpote quæ non ex objecti intuitionem proficiscitur, sed ex cæca naturæ necessitate.

Secunda pars. *Non est criterium unicum seu generale.*
Nam etiamsi daretur esse nonnullos assensus firmos, qui naturæ sponte absque objectiva ratione ponerentur (1), certum nihilominus est ex conscientiæ testimonio, multos alios, sive immediatos, sive mediatos, suis fulcristivis objectivis vivissimo lumine splendentibus. Ergo etiamsi quis vellet criterium instinctus cæci admittere, alia quoque præterea admittat necesse est.

(1) Vide S. Th. 1.^a, *Physicor.*, lect. 10, paragr. c.

Tertia pars. *Non est supremum.* Etenim ut instinctu tamquam veritatis criterio possim uti, duo saltem oportet certo prænoscere, existentiam instinctus, et ejusdem veracitatem. Atqui hæc duo nequeunt prænosci per ipsum instinctum, sed aliunde. Ergo aliquod aliud criterium prævium est agnoscendum, a quo instinctus criterium dependeat.

Major patet, et Minor facile suadetur. Nam existentia instinctus in animo est factum quoddam seu phænomenum internum, quod per conscientia duntaxat testimonium nobis manifestatur.

Quod autem instinctus ejusmodi cæcus ad veritatem me ducat, solo instinctu scire non possum. Instinctus enim solus per se potest quidem spontaneo modo potentiam impellere ad assensum, sed intellectum minime illuminat circa necessariam sui veracitatem. Ut ergo impulsus instinctus tamquam veracem acceptemus, aliunde cognosci debet instinctum et suggestionem naturæ ad falsum esse non posse. Secus mens sentiret quidem se *necessitari*, sed non *videret* verum esse id, ad quod necessitatur.

Confutatur
Gallapianus:
itemque Schlä
sentimentalis.

88. PROPOSITIO 3.^a Conscientia testimonium nequit esse supremum ac generale veritatis criterium: multoque minus interna animi affectio.

Prima pars manifesta est. Nam supremum ac generale veritatis criterium est ultima ratio nos securos reddens de veritatis assecutione, et quietans in parta jam certitudine. Atqui testimonium conscientia solum referre potest affectiones proprii subjecti, prout actu præsentis, ac proinde nequit nos certos reddere de veritatibus ad ordinem subjectivum spectantibus. Ergo...

Dices. Ut certi philosophice simus de quavis veritate, necesse est, ut noverimus nos eam recte evidenterque percipisse. Atqui id non nisi ex conscientia testimonio novimus. Ergo...

Resp. Id solum probat conscientia testimonium præsupponendum esse instar conditionis vel medii manifestantis evidentiam cognitionum nostrarum. Ipsa vero hæc manifestatio non est motivum certos nos reddens de veritate. Secus dicendum foret conscientia testimonium pariter esse motivum et

criterium etiam ad aliquid tenendum ut incertum, siquidem ad hoc etiam necesse est, ut consi simus nos illud non evidenter percipere. Si quid ergo valet objectio, conscientia testimonium erit criterium certorum pariter et incertorum. Verum, ut aptius loquamur, argumentum non aliud probat, nisi quod conscientia testimonium sit conditio necessaria ad reflexe judicandum de certitudine vel incertitudine nostrarum cognitionum.

Secunda pars. Probatur 1.º Criterium immutabile esse oportet. Atqui affectio animi in horas mutatur, ut experientia notum omnibus est. Ergo...

Prob. 2.º Criterium veritatis idem pro omnibus esse debet. Affectiones vero animi circa eandem rem variant pro subjectorum diversa indole, constitutione physica, educatione, præjudiciis, moribus, cæterisque conditionibus personalibus.

Prob. 3.º Affectio ejusmodi cæca est, et a ratione sæpe apprehenditur ut veritati repugnans, ideoque corrigi ab illa debet. Nihil autem ejusmodi assumi potest pro norma veritatis motivumque certitudinis.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

89. **Objicies 1.º** Sentimus irresistibilem vim, qua ad principia immediata evidentesque conclusiones amplectendas adigimur. Sed ejusmodi judiciis falsum subesse nequit. Ergo instinctus admitti potest tamquam criterium.

Resp. dist. Major.: et hæc vis irresistibilis est fructus evidentia, de quo superius locuti sumus, *conc.*; est instinctus cæcus, de quo nunc agimus, *neg.*

Conc. Minor., et *distinguo* eodem modo conseq. Instinctus cæcus, *neg.*, non cæcus, sed aliunde illuminatus, *subdist.*; admitti potest tamquam ultimum ac supremum motivum certitudinis, *neg.*, aliter *transeat*.

Necessitatem assensus, quam verum evidenter propositum parit, appellet sane quis *instinctum*, vel *sensum communem*, aut alio quocumque nomine, de vocibus enim non disputamus; sed ne dicat cæcam ejusmodi propensionem, nec eam cum instinctu cæco Reidii confundat. Secus in ipsa visione, in summa quaque evidentia, cæcitas agnoscenda foret.

Objic. 2.º Ad hoc ut iudicium aliquod, etiam evidētissimum, tamquam certum assumamus, oportet præsупponere veracitatem facultatum nostrarum, cognoscitivarum. Atqui evidens non est veracitas facultatum nostrarum, vel saltem non evidenter cognoscitur ab ullo, priusquam iudicia certissima proferat. Ergo restat, ut tamquam fundamentum omnis certitudinis objectivæ cæca quadam necessitate assentiamur facultatum nostrarum veracitati.

Resp. dist. Major. Si sermo sit de reflexa, philosophica seu scientifica certitudine, *conc.* si de vulgari, spontanea, ac naturali, *subdist.*; oportet præsупponere implicite et tamquam conditionem, *transcat*, tamquam motivum objectivum assensus certi, *nego*.

Nego primam partem Minoris; alteram *dist.* Non est evidens priusquam iudicia certa proferat certitudine vulgari, *trans.*, certitudine philosophica, *nego*.

Et *negatur* consequentia,

Aliud est aliquid præsупponere instar *conditionis*, aliud præsупponere instar *motivi* assensus. Illud enim quod præsупponitur tamquam *motivum* assensus, oportet ut prius cognoscatur, et in se affirmetur, secus enim influere nequit in assertionem, cuius est motivum. Quod vero tamquam conditio præsупponitur, necesse non est, ut prævie cognoscatur, multoque minus, ut affirmetur. Sic ut possim iudicium quodlibet ponere, conditio necessaria est, ut existam, et habeam intellectum. An vero non possum cognoscere et affirmare v. g. *totum esse majus sua parte*, quin existentie meæ subnitar tamquam assensus illius motivo? Certe iudicium illud logice seu in ordine cognitionis minime pendet a cognitione propriæ existentie, neque enim ratio me movens ad iudicandum quod *totum est majus sua parte*, est existentia mea, et evidētia intellectus mei. Hæc necessaria sunt tamquam physicæ conditiones, ut actus quilibet cognoscitivus esse possit, non vero tamquam motiva cognitionum ipsarum.

Simili modo se habet veracitas facultatum nostrarum respectu iudiciorum directorum circa alias veritates. Quod vel exinde patet, quod nemo solet in iis proferendis iudiciis afferre pro motivo assensus veracitatem facultatum, de qua nec cogitatur, nec dubitatur, donec examen philosophicum

instituaturn cognitionum nostrarum. Quando vero examen huiusmodi instituitur, veracitas facultatum nostrarum vivacissima evidētia fulgens agnoscitur. Itaque quæstio non est, an et qualis adsit in nobis naturalis inclinatio, ad asserendam facultatum veracitatem, sed an ea tamquam motivo innitatur certitudo; et an, quando veracitas illa loco motivi assensus aliquem certum generat, asseratur dumtaxat ex impetu instinctus cæci.

Objic. 3.º Multa certo tenent rudes, quorum tamen rationem nec aliis reddere, nec ipsi videre possunt, ut circa ordinatam vicissitudinem temporum, aliaque sexcenta similia. Ergo admittendus est instinctus cæcus.

Resp. conc. primam partem antecedentis, *nego* secundam. Multa enim sentiunt et experiuntur rudes, quæ nequeunt penitus declarare; nec tamen, quia reflexam et explicatiorem evidētia non habeant, omni prorsus evidētia carere dicendi sunt. Certitudo vero exempli allati et aliorum bene multorum produci potest vel per experientiam et inductionem sufficientem, vel per aliorum relationem et auctoritatem.

Deinde aliud est, quod homines, sive rudes, sive sapientes, natura duce, inclinentur ad certo quodam modo iudicandum in quibusdam rebus, et aliud est, quod in illis iudiciis nullum habeat motivum assensus præter instinctum naturæ cæcum.

Objic. 4.º Aliud exemplum huius instinctus est, in propensione insita, quam homines habent, ut aliorum hominum testimonio fidant. Ergo iterum instinctus quidam tamquam certitudinis motivum admittendus est.

Resp. dist. ant. Et fidunt de facto propter hanc animi propensionem tamquam motivum, *neg.*; fidunt propter auctoritatem, quam vere vel falso putant inesse aliorum testimonio, *conc.* vel *subdist.*; et fidunt semper plena certitudine, *neg.*, sæpe, *trans*.

Non negamus insitas esse ab Auctore providentissimo naturæ propensiones quasdam ingenitas seu instinctus, qui ad omnem vitam alendam et conservandam requiruntur. Hoc unum negamus, propensionem huiusmodi, eamque cæcam, esse criterium, quod nos in amplectenda veritate respiciamus.

Objic. 5.º «Constitutio ipsa naturæ instinctu quodam nos adducit ad tribuendas toti speciei qualitates, quas in individuis experti sumus. Vi instinctus hujus nos citissime scimus ignem comburere, aquam refrigerare, corpora decidere, panem nutrire.» Ita Thomas Reid (1).

Resp. neg. hæc instinctui naturæ cæco tribuenda esse. Nam hujusmodi judicia, aliaque similia universalia, ope inductionis et experientiæ colliguntur modo partim declarato (2), partim declarando (3).

ARTICULUS II.

Utrum generale ac supremum veritatis criterium in auctoritate reponendum sit.

Si quis
questionis.

90. Attende, quid quærat in hoc articulo: non quæritur, an auctoritas sit criterium, possitque in aliquo cognitionum ordine motivum suppeditare certitudinis; sed an sit *unicum* et *supremum* pro qualibet certa cognitione.

Traditionaliste.

Turpissimi Rationalistarum errores eam inter alias perniciem genuerunt, ut Traditionalists in alios periculosissimos errores labendi occasionem ansamque præbuerint. Dum enim illi rationem plus æquo extollunt, hi contra plus æquo deprimunt, in habitum illam per se reputantes ad veritatis ascensionem (4).

(1) *Œuvres complètes*, t. 4, *Essais sur les facultés de l'esprit humain*, Essai 5, chap. 6, trad. par Jouffroy.

(2) Vide quæ de inductione dicta sunt supra in Logica Minori.

(3) Vide dicenda circa modum colligendi principia, inferius n. 207.

(4) *Cette raison hautaine*, scripsit Felicitas de Lamennais, osera vanter sa grandeur, et s'enorgueillir insolemment, au milieu de ses domaines fantastiques et de ses richesses imaginaires. Faisons lui donc sentir sa prodigieuse indigence: dépuillons-la, comme un roi de théâtre de ses vêtements empruntés, et que se voyant telle qu'elle est, nue, défaillante, elle apprenne à s'humilier, et à rougir de son extravagante présomption. *Essai sur l'indifférence en matière de Religion*, tom. 2, ch. 13.

Verum ne traditionalismum nunc ex integro aggrediamur, ea tantum attingemus, quæ veritatis criterium spectant.

Sunt itaque, qui generale ac supremum veritatis criterium in auctoritate constituunt. Auctoritas porro vel divina vel humana est. Et Petrus Daniel Huetius, episcopus Abrincensis in Gallia, vir cæterocum non uno nomine clarissimus, in Opere posthumo de *Imbecillitate spiritus humani* (1) docuit, mentem humanam sibi relictam absque revelationis divinæ præsidio nullius veritatis posse certitudinem comparare. Unde sequitur divinam auctoritatem, sicut est fidei supernaturalis motivum, ita quoque naturalis omnis cognitionis esse criterium.

Huetius.

Postea vero Felicitas de Lamennais contendit humanam rationem, quin accedat aliorum hominum consensus, de nulla prorsus re certam esse rationabiliter posse, quamobrem «unicum medium certo veritatem a falsitate discernendi esse auctoritatem vel consensum judiciorum ac testimoniorum» (2).

Lamennais.

Qua in re eo progressus est infelicissimus hic scriptor, ut ne veritatum mathematicarum et geometricarum, et quod incredibile prorsus videretur, ne ipsius quidem existentie propriæ certam nos cognitionem assequi posse autumaverit, præciso consensu generis humani (3). Hinc natura insitum habemus instinctum fidei adhibendæ aliorum testimonio, sine qua necesse est nos in profundo ineluctabilis scepticismi

(1) Scripsit inter alia *Demonstrationem evangelicam: Censuram Philosophiæ Cartesianæ; Quæstiones Ainetanas de concordia rationis et fidei; ac Tractatum de infirmate rationis humanæ*.

(2) *Le seul moyen de discerner avec certitude le vrai du faux est l'autorité ou l'accord des jugements et des témoignages* (Essai etc., t. 2, ch. 14). *Si ce que tous les hommes croient être vrai, est vrai, il s'ensuit que l'uniformité des perceptions et l'accord des jugements est le caractère de la vérité. Défense de l'Essai*, ch. 17.

(3) *Ce n'est assez, comme on l'a vu, pour ne pouvoir rigoureusement affirmer quoi que ce soit, pas même notre propre existence* (Essai etc., t. 2, ch. 13). *Nosotros nos obligamos a tener tales principios (matemáticos) por ciertos; y a cualquiera que se niegue a creerlos sin demostración, le declaramos culpable de rebelión contra el sentido común, que no es más que la autoridad del gran número.* (Ap. Balmes, *Histor. de la Filosof.*, paragr. 60).

barathro mersos hærere (1). Ideoque primus actus rationis nostræ est: *Ego credo*, qui nisi prius supponatur, nunquam posset mens, ne ipsam quidem propriam existentiam affirmare (2).

Itaque fides, generi humano præstita, initium est cognitionum nostrarum, fundamentum autem omnis certitudinis et criterium veritatis est consensus universalis generis humani, vel *sensus communis*, vel *ratio generalis*, vel *generalis auctoritas*, vel *conformitas perceptionum et conformitas iudiciorum*, quæ manifestatur per testimonium: his enim aliisque nominibus passim describitur consensus ille Lamennesianus.

Sententiam hanc plus minusve modificatam propugnarunt alii quoque juniores Philosophi, quorum non est necesse nunc vel nomina, vel temperamenta minutatim referre.

91. PROPOSITIO 1.^a Divina revelatio nequit esse criterium generale ac supremum veritatis, motivumque naturalis certitudinis.

Prob. 1.º Sunt innumeræ veritates certissimæ, de quibus divina revelatio prorsus silet. Ergo...

Prob. 2.º Divina revelatio nequit esse generale ac supremum veritatis criterium, si ejus usus supponit aliarum plurium veritatum certitudinem. Atqui ita se res habet.

Nam, ut uti revelatione divina possim, oportet ut ejus constet evidentia et summa infallibilitas; ut vero hæc pateant, certo tenenda prius est existentia et infinita perfectio Dei. Denique ipsa Dei existentia et infinita perfectio, unde ejus omniscia sapientia, et erroris nescia veracitas efflorescit, multarum aliarum rerum cognitionem certam subaudit, quemadmodum in Theologia demonstratur. Jam hæc omnia

(1) Incapable naturellement de parvenir à la certitude, contrainte de douter de tout et de lui-même, la raison l'entraîne invinciblement dans le pyrrhonisme absolu; de sorte que la plus noble de ses facultés lui serait une cause de mort, s'il n'existait en lui je ne sais quel principe éternel de foi qui le conserve, en le forçant de déférer à l'autorité générale (Essai etc., t. 2, ch. 15).

(2) Le premier acte de la raison est nécessairement un acte de foi et aucun être créé s'il ne commençait par dire: Je crois, ne pourrait jamais dire: Je suis. Essai etc., t. 2, ch. 17.

undenam, quæso, certo cognoscuntur? Ex revelatione ipsa non. Ergo aliunde. Secus usus revelationis impossibilis est, et fides ipsa divina locum habere nequit (1). Unde sententia hæc, dum fidei divinæ tantopere deferre in speciem videtur, ipsam revera perimit, nisi secum pugnare velit.

Prob. 3.º Nequit esse generale veritatis criterium, quod solam præbere fidem potest. Nam præter fidem adest certitudo experimentalis et scientifica. Atqui divina revelatio nequit gignere nisi fidem. Ergo...

Prob. 4.º Denique sententia hæc contradicit ecclesiasticis documentis, quæ humanæ rationi plurium rerum certam independentem a revelatione cognitionem asserunt.

Audi Vaticani Concilii sententiam: *Eadem sancta Mater Ecclesia tenet ac docet, rerum omnium principium et finem, naturali humanæ rationis lumine e rebus creatis certo cognosci posse...* (2).

Et: *Si quis dixerit Deum unum et verum, Creatorem et Dominum nostrum per ea, quæ facta sunt, naturali rationis humanæ lumine certo cognosci non posse; Anathema sit* (3).

Adde has propositiones Bautainio, argentoratensi Presbytero ac professori, subscribendas oblatas: 1.^a *Ratiocinatio Dei existentiam cum certitudine probare valet. Fides donum cælestis, posterior est revelatione; proindeque ad probandam Dei existentiam contra atheum allegari convenienter nequit* (4). 5.^a *Rationis usus fidem præcedit, et ad eam ope revelationis et gratiæ conducit* (5). 6.^a *Ratio cum certitudine authenticitatem revelationis, Judæis per Moysen, et Christianis per Jesum Christum factæ, probare valet* (6).

(1) Cfr. S. Basil. Epist. 135 (al. 401) n. 1. *In fide, quæ circa Deum versatur, præit illa cognitio, Deum esse; hanc autem ex creaturis colligimus Sapientiam, namque et potentiam, et bonitatem, et omnia ejus invisibilia ex mundi creatione intelligentes, sic cognoscimus... Cognitionem istam fides sequitur.*

(2) Concil. Vatican. Const. dogmat. *De Fide Cathol.*, cap. 2.

(3) *Ibid.* can. 1, *De Revelatione*.

(4) Apud Denzinger *Enchiridion Symbolorum et Definitionum* etc., 1488.

(5) Denzinger *ib.* n. 1492.

(6) *Ib.* n. 1493.

Item hanc ex decreto Sacrae Indicis Congregationis a SS. D. Pio IX approbato subscriptam inter alias a D. Bonneto, auctori Ephemeridum: *Annales de Philosophie chretienne*. 2.º *Ratiocinatio Dei existentiam, animae spiritualitatem, hominis libertatem cum certitudine probare potest. Fides posterior est revelatione: proindeque ad probandum Dei existentiam contra atheum, ad probandum animae rationalis spiritualitatem ac libertatem contra naturalismi ac fatalismi sectatorem allegari convenienter nequit* (1).

92. PROPOSITIO 2.^a *Auctoritas vel consensus generis humani non potest statui ut supremum et generale veritatis criterium.*

Nota. Non negamus consensum universalem hominum posse esse criterium; qua de re inferius agendum est; sed negamus consensum illum esse *unicum* et *supremum* criterium.

Probatur ergo propositio. 1.º Contraria opinio supponit facultates omnes nostras cognoscitivas rationemque individualement fallibiles semper esse. Sed hoc suppositum falsissimum est, ut per se satis patet, et mox declarabitur in sequenti disputatione. Ergo.

Prob. 2.º Juxta adversarios nostros, consensus humani generis criterium est veritatis, ideoque indubium est quidquid consensus ejusmodi testatur. Atqui universalis consensus hominum testatur rationem individualement per facultates cognoscitivas posse sibi multarum rerum certam comparare notitiam. Ergo ex ipso consensu generis humani convincitur erroris Lamennesianum systema.

Prob. 3.º Nequit esse unicum ac supremum veritatis criterium id, quod ante se aliud criterium supponit. Consensus vero communis, ut possit motivum alicujus certitudinis suppeditare, praevium aliud criterium supponit. Nam ut consensus ejusmodi ad ullum actum movere possit, oportet, ut certo constet ejus existentia, et vis persuadendi; haec autem supponunt existentiam hominum aliorum, eorum locutionem, veracitatem, aliaque similia. Haec porro undenam nobis constant? Profecto non ex ipso consensu hominum,

(1) *Ibid.* n. 1506.

sed aliunde, ideoque praeter auctoritatem generis humani, aliquid aliud requiritur criterium, a quo illa dependeat. Enimvero quomodo cognoscam adesse consensum plurium in aliqua doctrina, nisi prius sciam esse plures homines, eosdemque loqui, atque eadem dicere? etc..

Praeterea consensus plurium ut possit tamquam norma adhiberi, oportet, ut notus nobis sit, nec aliunde notus esse potest, nisi ex testimonio et usu facultatum nostrarum. Et quid si haec fallerentur in percipiendo ipso consensu generis humani? Atqui adversarii essentiali facultatum nostrarum fallibilitatem timentur, praeciso consensu generis humani. Ergo contradictoria loquuntur. Et praeter consensum, admitendum est aliud criterium, saltem veracitatis facultatum nostrarum.

Prob. 4.º Ridiculum et ineptum prorsus est existimare, neminem certum esse posse de sua existentia nisi auditio aliorum testimonio. Si enim se non cognoscit, quomodo cognoscat alios?

Praeterea de actibus ac phaenomenis internis, quae per conscientiam ac sensum intimum nobis renuntiantur, testimonium aliorum nihil referre potest. An ego aliorum expectare debeam relationem, ut sciam me dolere, cogitare, famem aut sitim pati?

Prob. 5.º Testimonia singillatim dubia aut fallibilia, nequeunt infallibilia fieri, cum in unum coeunt, nisi ex ipsa collectione aliquid accedat, unde omne deceptionis periculum procul arceatur. Atqui secundum Lamennesianum consensus generis humani non est nisi mera collectio testimoniorum singillatim fallibilium. Ergo fallibilitatem suam non exiit, ac proinde criterium esse nequit.

Prob. 6.º Tandem, cum consensus communis asseritur veritatis criterium, quorumnam hominum, quaeso, consensus intelligendus est praesentiumne, an etiam futurorum et transactorum? Praesentium, inquires. Et quid si praesentes a posteris et majoribus discrepent? an veritas perpetuo temporum flexu variabitur?

Praeterea quis possit praesentium omnium voces audire, sententiam exquirere? Dices non omnes consulendos esse. Quisnam ergo, inquam, numerus sufficit, et cur?

Et an omnes testes ex eadem regione seligendi? Quid vero si alii aliarum nationum dissentiant? Contradictoriae, vera simul erunt?

Id vero, in quo affirmando certus hominum numerus conuenit, cur non falsum esse possit? Imo, quænam est in eo repugnantia, quod omnium etiam hominum consensus deceptiatur in aliqua re?

Nonne omnes decepti sunt circa motum solis, existentiam antipodum etc.?

Dices, etiam nos admittere tamquam certum in nonnullis adjunctis testimonium plurium hominum. Profecto, sed non tamquam *unicum* veritatis criterium, neque admittimus illud nisi in certis quibusdam adjunctis; neque solum quia plures sunt testes, sed quia singulorum illorum testimonium constat eo in casu immune esse ab omni errandi periculo (1).

Quæ cum ita sint, systema quod Lamennaisius validissimum omnium contra scepticismum putavit, nisi veracitatem facultatum amplectatur, in ipsum scepticismum rectam sternit viam.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

93. **Objicies 1.º** Illud est criterium veritatis, quod summam præbet certitudinem. Atqui divina revelatio talis est. Ergo...

Resp. dist. Major. Illud quod summam præbet certitudinem est *aliquod* criterium, *trans.*; est universale seu unicum et supremum, *subdist.*: si extendatur ad omne cognitionum genus, et nullum aliud subaudiatur, *conc.*, secus, *neg.* Patet solutio.

Objic. 2.º Experientia compertum est, quot quamque turpes errores admisit genus humanum divinæ revelationis lumine destitutum.

Resp. dist. antec. In rebus difficilioribus minusque evidentibus, *trans.*, in rebus evidentibus ac facilioribus, *neg.*

Itaque objectio non probat revelationem divinam esse *generale criterium*, sed solummodo esse summe utilem aut

(1) Cfr. de hac re Balmes, *Filos Fundam.*, lib. 1, cap. 33, et *Histor. de la Philos.*, paragr. 60, Lamennais.

etiam moraliter necessariam humano generi; id quod ultro concedimus cum communi Theologorum sententia.

Objic. 3.º Cum videmus cæteros homines a nostra sententia discrepare, aut nescimus, an sentiant nobiscum, dubitamus, aut etiam mutamus mentem. E converso, cum cernimus alios nobis consentientes, tum demum omni repulsa erroris formidine, firmiter adhæremus objecto. Id vero demonstrat nos in comparanda certitudine normam sequi auctoritatis. Ergo...

Resp. dist. Major. Semper, *nego*; aliquando, *subdist.*; in dubiis et obscuris, *conc.*, in evidentibus, *neg.*

Revera ubi affulget evidentiae lumen, nunquam expectamus aliorum suffragia, ut rei certo adhæreamus; neque aliorum auctoritate permovemur, ut sententiam nostram deseramus. Hoc unum contingere quandoque potest, ubi aut evidentia satis manifesta non est, aut fucata quædam species evidentiae mentito lumine decipere potest, ut contrarium aliorum audientes iudicium, illusionem aliquam jure timeamus. Id quod potissimum habet locum in usu sensuum nostrorum, in quibus per accidens falsitas inesse potest; et in illis objectis, in quibus aut partium studium aut affectiones facile se in animum insinuare possunt, ut illud clare videamur videre, quod reapse obscurum est.

Objic. 4.º Ipsa natura docet nos auctoritatem aliorum proponere nobis normam veritatis. Nam α pueri ac rudes, in quibus sincerior ac purior cernitur naturæ inclinatio, non alii sequuntur criterium; β ipsi adulti ac docti homines cum dissident inter sese, arbitrum eligunt, cuius stent iudicio.

Resp. dist. assertum. Natura docet nos exquirere consensum *generalem omnium*, eamque nobis proponere normam veritatis, *neg.*; consensum unius aut alterius, *subdist.*; aliquando, *trans.*; in omnibus et tamquam supremum motivum, *neg.*

Ad probationem α) similiter respondeo *distinguendo*; in omnibus, *neg.*; in multis, in quibus ob imbecillem ætatem et nondum evolutam vim ingenii, non sunt idonei ad veritatem per seipos detegendam, *conc.* Id enim sapientissime providit Deus, ut in prima illa ætate, in qua parentum aut aliorum educatio et magisterium tantopere requiritur ad

vitam omnem conservandam et promovendam, majorem indiderit animo docilitatem et propensionem; ut aliorum dictis fidem adhibeat. Id quod etiam in adulta ætate deprehenditur in eo hominum genere, qui, cum pueris ob suum statum magis assimilentur, minus habiles existunt, ut ipsi per se habeant justam rerum cognitionem.

Cæterum neque pueri neque rudes adulti unquam expectant *generalem consensum* aliorum hominum, ut credant, sed unius aut alterius, quem fide dignum putant, contenti sunt testimonio. Neque hoc in evidentibus, sed in rebus, quas ipsi scire nequeunt per se. Vidistine unquam puerum, qui expectaret matris consensum, ut certo existimaret se famem pati, videre amicum suum, dolere capite etc.?

Ad probationem β), *dist.*; in dubiis, *trans.*, in evidentibus, *subdist.*; quasi sola non sufficeret evidèntia, *neg.*, ad melius revincendum pertinacem adversarium *conc.*

Objic. 5.º Ipsa amentia ex hoc tandem dignoscitur, quod quis a communi hominum sensu abhorreat.

Resp. *dist.* assert.; ex hoc solum, *neg.*, potest quoque ex hoc dignosci, *conc.* Neque enim attendendum præcise est ad communem modum agendi aut sentiendi, ut quis amens judicetur. Sufficit experiri constantem in aliquo perturbacionem idearum et verborum, absentiamque reflexionis atque advertentiæ, ut illico impos sui agnoscat.

Objic. 6.º Doctrina tenens aptitudinem rationis individualis ad assequendas certas cognitiones independentem a consensu generis humani, revera rationem statuit judicem veritatis. Atqui hoc profecto sapere videtur aliquid de spiritu privato Protestantium. Ergo rejicienda prorsus est illa doctrina.

Adde quod secundum illam, mens nostra esset iudex veritatis, eamque produceret; quod absurdum videtur.

Resp. ad primum, *neg.* Minor. Quid enim habet commune spiritus privatus Protestantium cum nostra doctrina? Illi in rebus fidei et in sensu Sacrarum Litterarum investigando, propriam cujusque inspirationem ac placitum autumant esse sequendum, semota omni Ecclesiæ auctoritate; nos vero in cognitionibus naturalibus posse contendimus rationem nostram aliquid certi assequi, etiam non audita cæterorum hominum sententia. Quæ duo toto cælo distare, quis est, qui non videat?

Ad alterum respondeo nihil esse incommodi in eo quod ratio nostra sit iudex veritatis, aut gignat etiam veritatem logicam, seu cognitionem veram. Veritatem autem ontologicam mens non producit, sed detegit, seu invenit.

Reliqua, quibus adversarii essentialem in omnibus fallibilitatem facultatum cognoscitivarum probare contendunt, inferius dissipanda sunt.

ARTICULUS III.

Statuitur verum criterium.

94. Illud ante omnia præ oculis est habendum in hac materia, nos minime quærere criterium *omnis* prorsus veritatis cujuscumque ordinis. Philosophi enim est de rebus et cognitionibus dumtaxat agere, quæ lumen naturale non excedunt; cognitiones vero supernaturales lumine fidei elicatas Theologis relinquit tractandas, in quibus generatim universale criterium veritatis est revelatio Dei summe sapientis summeque veracis.

Investigatur criterium pro cognitionibus dumtaxat ordinis naturalis.

Cognitiones vero naturales ad triplicem ordinem omnino revocantur; vel enim continent notitiam rerum ex solo aliorum testimonio acceptam, vel proprio Marte usque propriarum facultatum acquisitam; et hæc vel facta dumtaxat concreta refert, vel naturas rerum universaliter contemplatur. Et primæ istæ cognitiones nomine *fidei* naturalis designantur, secundæ autem ordinem *experimentalem*, ac *rationalem* vel *scientificum* tertiæ constituunt.

Quotplex genus cognitionis.

95. PROPOSITIO 1.^a Tum relatio facultatum cognoscitivarum, tum auctoritas aliorum, tum etiam sensus naturæ communis seu consensus humani generis partialia sunt veritatis criteria pro variis ordinibus naturalium cognitionum.

Ratio patet 1.º Quia supponimus nunc id, quod mox ostendendum est, tum facultates cognoscitivas respectu suorum propriorum objectorum, tum etiam auctoritatem aliorum et consensum generis humani in quibusdam adjunctis fallere non posse. Ergo evidens est in ejusmodi adjunctis,

Criteria partialia.

quæ cæteroquin facile est cognoscere, et facultatum cognoscitivarum relationem et aliorum testimonium esse normam infallibilem atque indicium veritatis.

Sunt autem partialia criteria, quia nec aliorum testimonium inservit nisi pro cognitione fidei naturalis, nec relatio sensuum et conscientiæ nisi pro cognitionibus experimentalibus.

2.º Atque idem confirmatur ex communi usu hominum, qui passim pro vario cognitionum ordine aliquod ex relatis criteriis afferunt tamquam motivum ac veracem normam cognitionum assertionumque propriarum. Sic cælum stellis ornari, serenum vel nubilum esse certo tenemus, quia nostris oculis videmus; urbem Constantinopolim existere, quia ita narrant plurimi testes irrefragabili testimonio: et idem dic de innumeris aliis certis iudiciis.

96. PROPOSITIO 2.^a Evidentia est generale ac supremum veritatis criterium pro quacumque cognitione certa naturalis ordinis.

Generale
criterium ac
supremum.

Probatur. Ut aliquid sit huiusmodi criterium, requiruntur ac sufficiunt tria: 1.º ut sit nota propria et exclusiva veritatis: 2.º ut valere possit pro quacumque cognitione: 3.º demum, ut sit ultima ratio, quam reddere possimus pro veritate cuiusvis certi assensus in ordine naturali. Atqui tribus hisce proprietatibus gaudet evidentia. Ergo...

Probatur Minor per partes: 1.º Evidentia est nota propria veritatis. Etenim, ut ex alibi dictis constat, quidquid evidens est, verum est, et error evidens esse nequit.

Quin immo usque adeo evidentia est signum veritatis, ut ubi ea non adsit, mens nequeat, si prudenter agere velit, assensum præbere enuntiabili absque formidine, ut cernere est in objecto mere probabilis atque opinabili, in quo semper inest periculum errandi propter evidentiam defectum, et insufficientem applicationem vel improportionem objecti cum lumine rationis. Nullum quippe quietare mentem potest, nec securam reddere, de veritate, nisi evidentia illustretur.

Secunda pars Minoris: Evidentia valere potest pro quacumque ordine cognitionis naturalis.

Nam vel est interna, vel externa. Et externa quidem locum habet in assensu fidei naturalis, qui eatenus firmus est

et constans, quatenus evidens est moraliter scientia veritatisque testium.

Interna vero evidentia influit in omnem cognitionem certam sive experimentalem sive rationalem. In experimentalem; quia quid evidentiùs objecto sensuum et conscientiæ, ubicumque nullum est impedimentum eorum, quæ facultates illas inducere per accidens in falsitatem queunt? Ergo experientia omnis certa et indubia respicit semper objectum evidens.

Sed non minus influit evidentia in omnem cognitionem certo veram ordinis rationalis. Siquidem cognitiones ejusmodi vel sunt mediata vel immediata. Atqui immediata veræ non censentur nec certo tenentur, nisi quia ex ipsis terminis enuntiabilis rem ita esse apparet; cognitiones vero mediata, non nisi quia ex evidentibus præmissis evidenti ratiocinandi forma derivantur, nimirum quia objectum conclusionis per evidentiam principiorum illuminatum in seipso perspicitur. Ergo cognitio quævis rationalis certa existit ex lumine evidentiam.

Ad rem Angelicus Doctor: *Assentitur... intellectus alicui dupliciter: uno modo, quia ad hoc movetur ab ipso objecto; quod est vel per se ipsum cognitum, sicut patet in principiis primis, quorum est intellectus, vel per aliud cognitum, sicut patet de conclusionibus, quarum est scientia. Alio modo intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab objecto proprio, sed per quamdam electionem voluntarie declinans in unam partem magis quam in aliam. Et si quidem hoc fiat cum dubitatione et formidine alterius partis, erit opinio, si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit fides. Illa autem videri dicuntur, quæ per seipsa movent intellectum nostrum vel sensum ad sui cognitionem (1).*

Tertia pars Minoris: Evidentia est ultima ratio assensus certo veri in naturalibus cognitionibus.

Quia sicut nullum motivum, nisi evidentia donetur, genere valet assensum certum, ita quæcumque tandem ratio producatur in medium in confirmationem veritatis, semper restat ulterius aliquid inquirendum, donec ad evidentiam fiat

(1) 2. 2, q. 1, art. 4.

recursus; semel autem ac pro ratione veritatis afferatur evidentia, nequit amplius exquiri, tum quia ipsa sufficit, tum quia nulla est ratio, quæ, præcisa evidentia, animum sollicitudine ac formidine liberare valeat in naturalibus, etiamsi voluntatis imperium accedat, dummodo prudenter agere velit.

Id quod confirmat experientia quotidiana sive rudium sive doctorum virorum. Nam in ratiociniis, cognita evidentia tum illationis tum præmissarum, nihil amplius requiri solet; In propositionibus autem immediatis sive ordinis experimentalis sive rationalis, omnes acquiescunt veritati, ex eo quod et per se res ipsa patet, et patet etiam facultates cognoscitivas in tali eventu falli non posse. Quamobrem cum duo inter se de quavis re contendunt, si alter eorum evidentiam pro se invocet, alter aliud non solet facere nisi aut tacere manusque dare victas, aut evidentiam negare; quia nimirum evidentia est ultima ratio, quæ ubicumque adest, nihil amplius remanet desiderandum.

Atque hæc est magni Aquinatis doctrina:

Qui assentit, intellectum ad alteram partem contradictionis determinat. Quod quidem contingit tripliciter secundum triplicem nostri intellectus considerationem. Potest enim intellectus noster considerari uno modo secundum se, et sic determinatur ex præsentia intelligibilis, sicut materia determinatur ex præsentia formæ; et hoc quidem contingit in his, quæ statim lumine intellectus agentis intelligibilia fiunt, sicut sunt prima principia, quorum est intellectus; et similiter determinatur iudicium sensitivæ partis ex hoc, quod sensibile subjacet sensui, quorum principalior et certior est visus. Et ideo prædicta cognitio intellectus vocatur visio. Alio modo potest considerari intellectus noster secundum ordinem ad rationem, quæ ad intellectum terminatur, dum resolvendo conclusiones in principia per se nota, earum certitudinem efficit: et hoc est assensus scientiæ. Tertio modo consideratur intellectus in ordine ad voluntatem, etc. En quomodo S. Doctor certitudinem seu determinationem intellectus ad unum in naturalibus cognitionibus attribuat evidentie.

Alibi etiam sic scribit idem Aquinas: *De terminatur... intellectus ad unum tripliciter... In intellectu enim principiorum*

Mens Angelici
Doctoris.

causatur determinatio ex hoc, quod aliquid per lumen intellectus sufficienter inspici per ipsum potest. In scientia vero conclusionum causatur determinatio ex hoc, quod conclusio secundum actum rationis in principia per se visa resolvitur; in fide vero ex hoc, quod voluntas intellectui imperat. Sed quia voluntas hoc modo non determinat intellectum, ut faciat inspici quæ creduntur, sicut inspiciuntur principia per se nota, vel quæ in ipsa resolvuntur, sed hoc modo ut intellectus firmiter adhareat; ideo certitudo quæ est in scientia et intellectu est ex ipsa evidentia eorum, quæ certa esse dicuntur (1).

97. SCHOLIUM. Solent hic recentiores multi quærere utrua evidentia dignitatem hanc supremi ac generalis criterii obtineat, subjectivane an objectiva, et variant auctorum opiniones; aliis objectivam, aliis subjectivam tuentibus. Equidem censeo in primis controversiam hanc non magni esse momenti, dummodo evidentie nomine non quævis apparentia et fucata claritas intelligatur, sed vera serenaque tum objecti, tum cognitionis perspicuitas, quam fuse supra declaravimus.

Deinde arbitrator evidentie subjectivæ non recte denegari conditionem criterii ex eo solum, quod illa erroribus illusionibusque ansam præbeat; non enim minus hallucinationi patere potest objectiva, quam subjectiva evidentia, nisi ratio multum vigilet. Profecto capere non possum, cur facilius decipi possim falso existimans cognitionem aliquam meam esse evidentem, quam existimans objectum ipsum cognitionis evidens esse.

Addo præterea inter duas opiniones oppositas in proposita controversia non magnum, quoad rem ipsam, intercedere discrimen, quandoquidem et patroni objectivæ evidentie fatentur objectum evidens normam veri esse non posse, nisi clare percipiatur, et e contrario illi qui criterium in subjectiva evidentia reponendum esse judicant, ultro concedunt evidentiam subjectivam, ut vere talis sit, ac proinde valere pro indicio veritatis possit, esse debere partum objectivæ evidentie:

Quoniam
evidentia sit
criterium
supremum,
subjectivane an
objectiva.

Falsa
quorundam
ratio, ob quam
subjectiva
evidentia
denegatur
dignitas criterii.

(1) 3.^a dist. 23, q. 2, a. 2, solut. 3.^a Cfr. de Verit. q. 14, a. 1.

Quare, ad praxim quod spectat, nequit evidentia ut criterium adhiberi ad iudicandum de veritate cognitionum nostrarum, quin utraque evidentia interveniat.

Utraque
evidentia potest
habere
rationem
criterii.

In hac controversia crediderim ego utramvis evidentiam posse esse ultimum criterium veritatis. Et primo quidem id patet de subjectiva evidentia ex sensu communi, quia passim affertur evidens cognitio rei tamquam ultima ratio, cur res se habeat prout a nobis cognoscitur vel affirmatur. Enimvero quid sibi volunt illæ voces: *Res ita est, quia clarissime video aliter esse non posse: Tale enuntiabile verum est, quia video prædicatum in idea subjecti contineri: Talis conclusio verissima est, quia manifeste video a præmissis evidentibus fluere.* Hujusmodi rationes solent passim afferri; nec vero a talia oggerenti exquiritur ulterior causa suæ certitudinis, sed vel negatur allegata ratio, vel simpliciter res admittitur. Quamquam enim cognitio mea evidens non sit causa vel ratio, cur res in seipsa sit; sed est apta ratio, cur ego firmus et constans sim in iudicando rem ita esse.

Ratio vero hujus assertionis a priori est, quia cognitio vere evidens certa est natura sua, ac proinde necessario vera. Ubi cumque ergo animus in se reflectens deprehendat cognitionem evidentem alicujus rei, jam potest omnem formidinem erroris deponere et quiescere securus de talis cognitionis veritate. Nam quamvis possit aliquis adhuc physicas causas actus evidens investigare, quæ sunt virtus intellectualis et objectum evidens, non tamen afferre potest rationem superiorem, propter quam cognitio evidens vera necessario sit, id enim spectat ad ejus naturam. Evidentia ergo cognitionis dicenda est infallibilis tessera necessariæ veritatis illius.

Dixi præterea etiam evidens objectum obtinere dignitatem supremi criterii. Idque simili modo probatur primo ex sensu communi hominum, nam passim etiam solemus evidentiam rei afferre in disputationibus pro supremo argumento veritatis, ita ut si evidens sit objectum, eo ipso quilibet arbitretur se liberum onere probandi suam assertionem, adversarii vero aut victas dent manus, aut evidentiam negent, numquam tamen detrectent rem, quam evidentem agnoscant, illico tamquam verissimam accipere.

Præterea ratio hujus rei me plane convincens hæc est, quia, ut superius dicebamus (1), objectum evidens est objectum proportionatum riteque applicatum, ac proinde propriissimum potentiae cognoscitivæ, quod penitus illam ad ineluctabilem assensum determinat. At objectum hujusmodi, nisi velimus facultates nostras prorsus fallaces esse atque ad finem suum ineptissimas, nequit non verissime apprehendi. Ergo ubicumque coram adest objectum vere evidens, certissimi esse debemus, quod cognitio, ad illud terminata, necessario verissima sit.

Neque vero hic etiam ulterius patet recursus ad aliam superiorem rationem. Poteris quidem interrogare, quodnam sit dicendum objectum evidens, et responderi poterit esse illud, quod lumine intellectus agentis illustratur, quemadmodum nuper declaravimus ex Angelici Doctoris sententia, vel etiam illud, ad quod actus evidens terminatur. Non tamen poteris inquirere, cur objectum evidens sit in seipso tale, quale ab intellectu nostro enuntiatur; quia *quidquid evidens est, verum est* (2), idque evidentissimum atque indemonstrabile esse superius probavimus (3).

Dices. Secundum hanc doctrinam videtur ultima ratio et criterium veritatis ac motivum reflexæ certitudinis esse potius veracitatem facultatum cognoscitarum.

Resp. *neg.* assertum, quia veracitas facultatum nostrarum non impedit, quominus sæpe erremus; quare hæc sola nequit afferri tamquam ratio veritatis cognitionum nostrarum. At quia facultates nostræ circa objectum evidens deficere nequeunt, ideo non generatim veracitas facultatum, sed objectum evidens, circa quod illa locum infallibiliter habet, est criterium ultimum veritatis.

Dicendum itaque videtur veri nominis evidentiam, sive objectivam sive subjectivam, esse criterium. Nam objectum evidens, licet cum evidentia subjectiva connectatur, adhuc præcisive ab illa, gerit in se veritatis signaculum, sicut v. g. objectum revelatum in se ipso habet necessariam veri-

(1) Num. 67, 68.

(2) Supra n. 74.

(3) Num. 75.